

**Євген Головаха,
доктор філософських наук, професор,
заступник директора Інституту соціології
НАН України**

Дякую! Шановні колеги, починаючи таку конкретну розмову щодо теми, пов'язаної з Донбасом і Кримом, я хочу кілька загальних речей сказати. Як я бачу ситуацію сьогодні і у перспективі розвитку подій та відповідних наслідків? Власне, нам треба осмислити все те, що з нами сталося, і що буде. Розумієте, як на мене, як на соціолога, який все ж вивчає як Україну, так і Україну на тлі інших держав, головне — це дуже драматична зміна соціального простору і соціально-психологічної атмосфери, пов'язаної саме з тим, що сталося з Кримом, що зараз діється на Донбасі. Це має багато наслідків не тільки для України, не тільки для Донбасу, а взагалі для всього світу. Оце перше, що маємо усвідомити. Скажімо, я згоден з паном Мозером, що світовий простір змінився принципово за цих півтора року і дійсно змінилося уявлення про вплив цієї війни, яка реально змінює принципи геополітичні відносини у всьому світі, вона змінює європейську систему відносин, вона змінює пострадянську систему відносин, вона змінює принципово український простір. Нарешті, найбільш драматична, найбільш трагічна ситуація, пов'язана саме безпосередньо з Донбасом. Оці всі п'ять вимірів соціального простору ми маємо усвідомити, щоб зрозуміти, що наше місце у світі зовсім інше сьогодні, ніж те, що було там два роки тому, а тому і відповідальність покладається на нас велика.

Я завжди доводив, що нам мало і погано допомагає світ, але ще минулого літа були введені санкції щодо Росії з боку європейських країн і Сполучених Штатів. Проте тільки через рік Україна реально почала теж вводити аналогічні санкції. Ми досі не усвідомили свого місця в цьому процесі. Те ж саме щодо місця України у пострадянському просторі. Ми ще не усвідомили свого справжнього місця у цьому просторі, не усвідомили, що багато в чому саме на Україну дивиться весь пострадянський простір з тим, щоб реагувати на успіх чи невдачу наших реформ. Від нас залежить, як буде розвиватись Україна а зрештою й весь світ. Український простір змінився геополітично, тобто ми вже інша країна, а ми досі цього не усвідомили, передусім цього не усвідомила досі влада, яка лише декларує здійснення певних проєктів. Ми проводимо дослідження, як принципово змінилася геополітична орієнтація України — з переважно проросійської на переважно прозахідну. Є дві складові цих змін: по-перше, це зміна настроїв і зміна пріоритетів в Україні; а по-друге, це втрата тих територій, які головню були орієнтовані на проросійський вектор. Чому ми і влада маємо зрозуміти сутність цих змін? Тому що в новій Україні є нові власні проблеми, одна з яких — проблема демократії. Адже є вже багато претензій до суспільства і влади від багатьох політичних сил, які взагалі виключають будь-яку опозиційну думку. І це може бути найстрашнішим. Як можна висловлювати ті чи інші думки, які суперечать, скажімо, доміантній, за умови радикалізації суспільних настроїв? Якщо ми будемо нехтувати принципами демократії, то ми станемо тією ж Росією, від якої ми хочемо відійти. Тобто це велика проблема для України. Консолідація країни — це добре, але її консолідація може принципово закінчитися її автократією чи взагалі тоталітаризацією громадськості.

Інша дуже важлива проблема — це зміна соціально-психологічної атмосфери в суспільстві. Переходячи уже ближче до теми цього Круглого столу, я порівнюю нинішню ситуацію з тією, яка була після Чорнобиля. Мені довелося бути безпосередньо після цієї катастрофи

у Чорнобилі, і працювати з першими ліквідаторами, і працювати з переселенцями і з усіма людьми, які постраждали. Це теж були мільйони людей. І я вам скажу таку річ. Ми тоді боялися дуже, що радіація буде погано впливати на людей, і тому, ви знаєте, була програма переселення. Ця програма призвела до того, що сотні тисяч людей було переселено. Але ви знаєте, хто більше постраждав фізично, психологічно? Не ті, хто отримував достатньо великі, але не критичні для людського організму дози. Більше постраждали переселені у здавалося б, чисті регіони. І захворюваність, і смертність, і психологічний стан тут виявилися набагато гіршими, ніж для тих, хто залишався у регіонах, уражених радіацією. І ось зараз ми маємо ту ж саму проблему. Перший шок переселенців, як і в чорнобильців — це події, коли люди гинули; інший шок — це переселення. Ще один шок — це шок адаптації до нових незвичних умов. До речі, йдеться про культурну невідповідність. Відомо, що люди, переселені з Чорнобиля, страждали від того, що, оцього

оригінального Полісся, де вони звикли жити, у нових місцях не було, була культурна невідповідність. Тому наше завдання, якщо ми хочемо, щоб ці півтора мільйони людей отримали реальну допомогу, — зрозуміти їх культурну специфіку. Якщо ми будемо нав'язувати тільки свою власну культуру, яка побутує в наших регіонах, то ми спричинимо багато стресів і шоків. Я, до речі, не досить оптимістично дивлюся на ситуацію закінчення війни, бо я розумію, що для Росії закінчення війни може закінчитися дуже погано для неї, бо саме антиукраїнізм є зараз консолідуючим чинником у Росії. Я це вивчав: спілкуюся і з російськими соціологами, тому прийшов до такого висновку. Це страшно, і ми маємо це враховувати. А головне — це все ми маємо пояснити владі, бо я так розумію, що багато того, що вона мала б засвоїти за ці півтора року, ще не засвоїла. Багато з того, що робиться, робиться за принципом fifty-fifty (або спроба та помилка), а має бути раціональна й переконлива стратегія вирішення всіх цих викликів і запитів. Коли було створено Міністерство інформації (замість Комітету з прав біженців і постраждалих від військових дій), ото й було ознакою абсолютного нерозуміння владою того, що треба робити у суспільстві. Я думаю, що головне завдання людей, які займаються суспільними і гуманітарними науками, це саме спокійне роз'яснення того, що сталося і що може статися у зв'язку з цими, дійсно, ще не достатньо усвідомленими усіма нами подіями.

Ганна Скрипник: Дякую, пане Євгене!

Шановне товариство, заслухаємо ще одного представника соціологічної науки, а по тому — надамо слово нашим поважним гостям, які приїхали зі східних теренів і є безпосередніми очевидцями тяжких наслідків війни на Сході. Запрошую до виступу доктора історичних наук, члена-кореспондента Національної академії наук України, директора Інституту соціології, психології та соціальних комунікацій університету імені Драгоманова Володимира Євтуха.